

ORTEL (31) *sb m*

ortel (28), **ortyl** (3), [**hortel**, **urtel**]; *ortyl BartBydg, Leop, KlonWor.*

o oraz e jasne.

sg N ortel (6). ◇ G ortelu (7). ◇ A ortel (7). ◇ L ortelu (2). ◇ pl G ortel(o)w (4). ◇ A ortele (4). ◇ I ortelmi (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVII w.

Decyzja prawna, wyrok, szczególnie nazwa pouczeń prawnych udzielanych przez sądy miast większych, początkowo głównie Magdeburga, następnie Chełmna, Torunia, Wrocławia, Krakowa i Poznania; również propozycja wyroku, orzeczenie precedensowe; sententia Vulg, Cn; praeiudicatio, praeiudicium Calep; decretum Cn (31) : OpecŻyw 133v; Placita, skazowane ortilow. BartBydg 116b; zá káždym fkazánim/ káždemu Przyfyężnikowi od Ortelu płácą po fzelágu GroicPorz d3, Cv, aa2v, aa3 marg, aa4v, oo2, oo2v; Praeiudicium – Ortel, zdanie ktorego y ziwanię wronich [lege: ktorego używanie w rózných] przipatkach. Calep [834]a.

W połączeniu szeregowym (1): ORtel/ Sentencya/ fkazánie/ zá iedną rzecz iest/ gdy Sędzia wyfyzawfzy obudwu ftron záłobę y odpowiedź y wywody/ wyda rok GroicPorz aa2v.

Przysłowie: ále iuz nie w čás/ obiešiwfzy po ortel biegác CzechEp 122.

Zwroty: »ortel najdowác« (1): (nagł) Przyfyęgá Przyfyężnikow. (–) IA: N: przyfyęgam Pánu Bogu wfzechmogácemu/ iż w Sądzie ná kthory iestem wyládzon/ Sędziemu [...] / chcę práwy á fprawiedliwy Ortel náydowác GroicPorz d2.

»słác po ortele« (3): Naydziefz w nim [prawie niemieckim] rozmáite ftuczki y fortele/ Kiedy fzłá do innych miaft fobie po ortele. BielSat Ev [idem BielRozm]; BielSjem 8; BielRozm 33.

»ortelu słuchać, ortel słyszeć; słuchanie ortelu« (1:1; 2): Ná oštátek Ortelu ftrony flucháią/ A iestli fye ktorey Ortel nie podoba/ do wylfzłego Sędziiego áppelluie. GroicPorz Cv; Strony wczym vpadáią gdy ktora ku fluchániu Ortelu nie ftánie. GroicPorz oo2, 13, aa4 marg.

»ortel wyd(aw)ác, wydajęcy; ortelu wydanie« = ferre iudicium Vulg [szyk zmienny] (2:1;1): Leop Iudic 19/30; Criticus – Wirokcziniácij, ortel widaieicij. Calep [271]b; Iudicatum – Orteliu widanię Calep 568a, [834]a.

Wyrażenia: »ortel niesłuszny« (1): iż żadnego człowieká ku fzkodzie niema przywodzić áni vciřkác Ortelmi nie flufznymi/ kthoreby były przeciw iego baczeniu/ y funnieniu GroicPorz c3.

»prawny ortyl« (1): iż co dzień ludzkich przybywa fortelów/ Nie zftáie Párágráphow y práwných ortylow KlonWor 65.

»ortel przed rozsádkiem [= rozsádzaniem]« = wyrok uprzedni, prejudykat, wyobrazenie z góry powzięte (1): Praeiudicatio – Ortel przed rozfzáthiem [lege: rozsádkiem]. Calep [834]a.

[»urtel sędziiego«: Sententia Iudicis Das Vrtel Decret/ Vrtel Sędziiego ArtNom I6v.]

Szeregi: »ortel albo (i) sentencyja« [szyk 2:1] (3): Gdyż thu cí/ ktorzy v Sądu fą obliczni/ milczą/ á Sentencyą y Ortel flýfzác/ [...] nie fye niesprzećiwiáią GroicPorz 13, c3, aa4v.

»ortyl a wyrok« (1): wydaycie Ortyl á wyrok [ferte sententiam]/ á fpołecznie poftánowcie/ co by w they mierze czynić. Leop Iudic 19/30.

Przen (2) : Kto vwierzy będzie zbáwion / kto niewierzy będzie potępion. Tu fłyfzyfz/ co ieft Ewánielia. Barzo krotki ortel/ ále wiele w łobie zámyká *KrowObr* 43; bo mamy włyficy pomrzeć/ potym Sędźiego ftráfznego/ muśim słuchác ortelu/ ná człówieká grześznego. *ArtKanc* M14; [Hortel twego wycznego potápÿenÿa przemÿenÿlem na krzÿzu w czeszną mąką *ModlKonst* 110].

Synonimy: dekret, prawo, rok, skazanie, wyrok.

BK